

ÁSVÁNYAINK KIHASZNÁLÁSÁNAK TÖRTÉNELMI KIFEJLŐDÉSE

Kőkorszak

Az ősemberről, vagyis a történelem előtti idők első emberi lényéről a föld színének, barlangoknak, teraszoknak a megbolygatása s a tavak vizének lecsapolása sok érdekes, jellemző maradványt hozott a szemeink elé. Másutt alig találunk olyan vidéket, ahol annyi ősemberi településnek kerültek volna elő nyomai, mint éppen itt nálunk.

Sajnos, a maguktól felszínre került nyomok alapján lehetséges rendszeres kutatások sem tartottak lépést azok jelentőségével. Pedig, hogy egyetlen példát említsünk, az *erődsdi ásatások* gazdagsága s azok szép feldolgozása (Dr. László Ferenc) bebizonyította, hogy rendkívül fontos eredményekre lehetne kilátásunk. Napjaink kutatásai is mindinkább bizonyítják ezt. A népi demokratikus rendszer hozta meg e téren is a gyökeres fordulatot. Ma komoly tudományos kutatás folyik, s ennek révén jelentős adatokat kaptunk az ősember életmódjára nézve.

Az így fokozatosan összegyűlő adatok egyre inkább igazolják, hogy jóformán már az emberi nem megjelenésétől kezdve a mai Magyar Autonóm Tartomány földje természeti adottságánál fogva alkalmas volt a letelepedésre, mert a természet aránylag könnyű megélhetési viszonyokat nyújtott itt.

Az első primitív emberi élet nyomai visszamennek abba az időbe, amelyet a geológiai idősámítás szerint özönvíz korának, *diluviumnak* vagy újabban *pleisztocénnek* neveznek. Vidékünk már ebben az időben a ma is szemünk elő kerülő tájformát mutatta. A hegyrendszerek, vízhálózat olyanok voltak, mint manapság, csak éppen dúsabb erdővel volt fedve minden, még a széles folyóvölgyek is. A Hargita csúcsán vadászó ősember ugyanazt a tájat látta maga előtt, mint mi is ma, s csak azok a fátlan kopasz foltok hiányoztak, amelyek a későbbi civilizáció „eredményét” hirdetik

A folyók csillogó szalaga azonban mintha szélesebb lett volna akkor. Egykori magasabb szintjeiket a völgyek mai talpa fölött sorozatosan és fokozatosan hátrahagyott teraszok mutatják. Az ez idő szerint 10 m magas teraszon, alkalmas helyeken vert tanyát legtöbb esetben az ősember, s ezért van az, hogy a legtöbb maradvány is innen kerül ki. A hely igen megfelelő volt, mert közel esett a halakban bővelkedő vízhez, mely egyúttal fő közlekedési útvonal is volt. A háttérben erdős, jó vadász-

területek állottak az ősember rendelkezésére, s az erdők a fa-
anyagszükséglet bő beszerzési forrását is alkották.

Az Olt, Feketeügy, Maros, Küküllők völgyei akkoriban szinte járhatatlanok voltak a *terebélyes mocsarak* miatt, amelyeket a mocsári tölgy leplezett. (Ezek maradványai az „özönfák”.) Mondani sem kell, milyen bőségben élt itt a *vízi madárvilág*, de ugyanakkor emlősökben (vidra, hód, orrszarvú, mammut stb.) is bővelkedett ez a terület.

Könnyen magunk elé képzelhetjük, hogy nagyjában milyen térszíni formájuk volt ezeknek a helyeknek, ha a még most is hátramaradt mocsaras, szortyogós vízöntéses területeket nézzük, s ezeket képzeletünkben az egész vidéket betöltő képre nagyítjuk fel. Az akkori valóságot még ma is megközelíti az a kép, amelyet az Olt és a Feketeügy egy-egy szerencsétlen kiáradása alkalmával kapunk, amikor egy magaslatról nézve a vidéket, magunk előtt látjuk az ősember idejében vízzel elöntött medencék képeit.

Az ősember kora óta a csapadék mennyisége állandóan csökken, s ez a csökkenés tart még napjainkban is. A folyóvíz felszíne így érthetően mind keskenyebbre és keskenyebbre szorul, a medre pedig mélyül. Ez okozza aztán, hogy a környéknek addigi bő vízmennyisége idővel leszívódik; az addigi mocsaras területek pedig lassanként annyira kiszáradnak, hogy eltűnik a mocsári növényzet, és helyét a jó fűtermést biztosító legelők, majd kaszálók foglalják el. A további szikkadás folytán pedig végül is e területek bekerülnek a szántógazdálkodásba.

Azt, hogy a medencék kiszáradása még egy emberöltő alatt is milyen lépésben halad előre, legjobban a mindinkább fogyó malomgátak mutatják, amelyek átszakadásával 2—3 m-rel száll alább a patakmeder. Ilyen mértékben növekedik a környezetükben kiszáradt terület nagysága is.

Ha a mai Magyar Autonóm Tartomány természeti viszonyait az Ősember szemével nézzük, könnyen beláthatjuk, hogy a szabadon kóborló vagy később a mezőgazdálkodás miatt letelepedett ősembernek csakúgy mint területünk mai lakóinak is, a természeti viszonyok igen jól megfeleltek. A leletek sokasága alapján Roska Márton igen sűrű településekről számol be az őskorról írt munkájában.³

Az ősember eszközül szolgáló ásványi anyagként tudvalevőleg elsősorban a követ vette kezébe. A különböző kövek közül azok érdekelték, amelyek nagy keménységüknél fogva a legalkalmasabbak voltak szűrő, vágó eszközök készítésére. A legelterjed-

---

3 Székely Nemzeti Múzeum Emlékkönyve 1929.

tebbek voltak a *kvarc* fajták, amelyekből még ma is sokat kapunk a folyóvizek medrében. Békasó néven mindenki ismeri őket: ütésre szikráznak, éppen ezért hamarosan mint *tűzgerjesztő* szerszámokat is felhasználta őket az ősember.

A sokféle kvarcfajta közül legismertebbek voltak a tűzkő, szarukő, ritkábban a tarka jászpisz és a fekete próbakő vagy lidiai kő.

A tűzkő a mészkővidékeken gyakori, mert a mészlerakódások finom iszapjába a *kovavázú* véglények (radioláriák) gumókba koncentrált oldott kovasavanyaga rakódott le. A tűzkőgumókban gazdagabb előfordulásokat az ősember felkereste s onnan szedte ki az eszközei készítéséhez szükséges anyagot. Így indult meg a *bányáskodásnak* nevezett munkafolyamat is. Jellegzetes tűzkőbányát tártak fel a Bodza szorosban a Valea Cremenei nevű völgyben, amely nevét éppen az itt lelhető tűzkövektől nyerte (Teutsch Gy. itt az aurignac-i korra mutató kőszerszámokat készítő települést fedezett fel; lásd Barlangkutatás, II.)

Felsőrákoson, a Nagyhagymás-hegységben, a Gyilkos-tó mellett lehet még szarukő-gumókat találni a mészkőszirtek alatti rétegekben, Gyimesben a Hidegség nevű részen a Kovács-patakban van a homokkőrétegek közt szaruköves betelepülés. Osdola határában a Kovács-patakot is a nép tulajdonképpen Kováspataknak ismeri, mint amely jó lelőhelye még manapság is a kovának, az erdőt járók hasznos tűzgerjesztőjének. A kovát a bitumenes halpalákat kísérő opálos (menilites) rétegekből nyerik, amelyek eredetileg az egykori tengerből lerakódó, említett kovavázú diatomák, egysejtű moszatok kioldásából keletkeznek.

Szintén opálos előfordulás közelében, az Egres-patakban Bardóc község mellett talált ősemberi szerszámokat Nagy Imre szorgalmas természetkutató. Itt az opáltömbök az egykori forróvizek (gejzirek) lerakódásából keletkeztek, s közben a vízben élő csigákat, növényi részleteket is elkövesítették. (Lásd: Bányai János: A Hargita déli részének opál-lerakódásairól. Akad. Math. Term. Tud. Ért. 1932.)

A Bardóc határában talált leletektől nem messze, a Tortoma tető sírkamráiban (megalithikus emlékek) találtak kovaeszközdarabokat.

Sepsiszentgyörgy közelében, Eresztevény község fölött László Ferenc fedezett fel kőkamrákat (dolmen), amelyek darabjai az ottani kárpáti homokkő rétegei közül kerültek ki. Ezekben a homokkövet még manapság is bányásszák.

Szükségből az ősember nemcsak a szarukövet, vagyis kovát, hanem a kvarcitos kemény homokköveket is felhasználta vágó

eszközök készítésére. Kovásznán, a Timsó-hegy déli oldalán van egy ilyen egészen üvegesnek látszó kvarcit-réteg. Egy másik hely az Úz völgyének a fejében van, ahol egy helyet „Csinéter”-nek neveznek az idevalók.

A leletek közt nagy szerepe van a könnyen pattintható s éles szilánkokat adó opáloknak, amelyek a Hargita mentén az egykori forróvízes kiömlések helyén rakódtak le. Ezek közül az ismertebbek: Zetelakán, a térképen Szőlöhátnak nevezett helyen (amely a lakosok szerint tulajdonképp Szellőhát, hiszen a környéken a szőlőnek nyoma sincs); Korondon a Hidegasszó völgyében; Atyhán a Fias-tetőn; Lövétén a festékbányánál a Hargitaliget nevű fürdőnél; Kisbaconban a Mitácsra vivő régi országút mellett, a Vashányás nevű helyen; Magyarhermányban a Varjúvár, Hijágó, Csigoja-patak; Bibarcfalván a Nagy-patak; Száldoboson a Barta-bércen stb. stb. (Lásd a díszkövekről szóló fejezetet is).

A zetelaki Szellőhátán levő opál felfedezésének a falusi lakosság kutatásai adták meg a lökést. A Nagyküküllő forrásvidéke mind vulkáni andezit-anyagból áll, s e vidéken mészkövet nem lehet találni. Az egyik falusi ember fent, a Szellőhátán apró fehér kavicsokat vett észre, s mivel valahol már látta a mészkövet, amelyből meszet lehet égetni, úgy vélte, hogy az egész vidéket el tudja látni belőle mésszel. A hegyoldalt kutatva megtalálta a nagyobb fehér sziklákat is, ezeket kitermelte és berakta a mészkemencébe. Nagyot nézett azonban, amikor a köve az erős tüzelés ellenére sem akart kiégni s így minden fáradsága kárba veszett. Szakemberek jöttek aztán, s megállapították, hogy a tűzálló opálról van szó, nem pedig mészkőről.

Az opálos gejzir-lerakódások a völgyek kiszélesedésével, a hegyoldalak megcsúszásával igen sokszor széttöredeztek, kisebb darabokban bekerültek az andezittörmelékek közé, s így eredeti születési helyüktől messzire jutottak el. Ezért találunk sokszor meglepő helyeken opáldarabkákat (Homoródfürdő mellett, a Cekkend-tetőn, majd lent a Homoródok mentén az andezit-agglomerátokban).

A két Homoród közt, a Kövesbércen, Oklánd fölött, Soly-mossy Endre 38 sírhalomból 18-at kiásott. A sírhalomok belülről minden faragás nélküli, lapos kövekkel voltak kirakva, amelyek a környék szarmatakori homokos képződményeiből hullottak ki s csúsztak le a patakokba, ahonnan aztán könnyű szerrel ki lehetett őket szedni, akárcsak manapság is. (E sírkamrák is megalithikus emlékeknek tekinthetők).

Az opálnak vágó eszközként való felhasználása érthető, mert

pattintással könnyen formálható, s a lehullott szilánkok is rendkívül hegyes, éles voltak miatt vágásra, szúrásra (nyílhegyeknek, bőrök lefejtésére, húsvágásra stb.) igen alkalmasak. A lepattant szilánkok élességére jellemző, hogy aki opáldarabkákat kalapál, még manapság is ritkán ússza meg kisebb-nagyobb sérülések nélkül.

Érdekes megfigyelni, hogy a kristályos palákból kikerült kvarcok, amelyeknek békasó néven ismert darabjaival rendszeresen tele van a folyó medre, nem szerepeltek az ősember szerszámainak készítésénél. Ezek a darabok ugyanis az évezredek folyamán újjá meg újjá alakuló törmelékképződményekbe kerültek s az idő vasfoga annyira kikezdte őket, hogy palás szerkezetüket az első ütésre elárulják s így alkalmatlanok bármilyen eszköz kialakítására.

A múzeumokban őrzött kőkorszakbeli szerszámok vizsgálatából kitűnt, hogy nemcsak a kemény, ellenálló, de pattintással jól alakítható kvarcfajták (opál, obszidián), hanem egyes vulkáni kőzetek is szolgáltatottak anyagot az eszközök készítéséhez. Így gabbróból, diabázból, serpentinből készült darabokat is találunk. Ezek lelőhelye Alsórákos, Vargyas, valamint Balánbánya környéke. De gyakran szolgáltak a szerszámok anyagául a Hargita főtömegét alkotó keményszövetű piroxén andezitek is. Sokáig nem tudtuk, honnan kerülhetett ki egy fekete, tömött, bazalthoz hasonló kőanyag. Amikor a részletes kutatásokat kiterjesztették a Központi Hargita belsejére is, kitűnt, hogy a keresett kő születési helye itt van a bazaltszerű andezit formájában, s hogy innen származott a Homoródszentmárton ősemberi sóbányája mellett szemétre dobott, eltörött kőkalapácsok egy pár darabja is. E kőnek opálszerű, egészen tömött darabjai pattintásra épp oly könnyen voltak alakíthatók, mint a tűzkő vagy az opálok. A lepattanó szilánkok is hegyesek és borotvaélesek voltak.

A feketekő darabjai a Hargitától délre, egészen Kőhalomig lehúzódtak az andezit-agglomerat darabjai közt, s így nagy területek állottak rendelkezésre.

A kéziszerszámokon kívül szüksége volt az ősembernek *örlőkőre* is, amelyet a Hargita andezitjei között keresett, örlés céljára nem annyira a nagy keménység, mint a lyukacsosság volt a fontos. A Hargitától távolabbi vidékeken a középkori és harmadkori aprószemű, kvarcos konglomerátok szolgáltatták az örlőkőveket.

Az Erdélyi-medencében kemény kőnek számító dacittufák már nem voltak alkalmasak szerszámok készítésére, amint azt egy Erkedről kikerült félbemaradt dacittufa-kőfejsze is mutatta.

A szerszámokon kívül az ősembernek háztartásához sok edényre volt szüksége. Az elkészítéséhez szükséges anyag majdnem mindenütt fellelhető volt, csakúgy, mint napjainkban.

A jó agyagot szolgáltató helyek lassanként népesebbekké is lettek, mert a cseretárgyként felhasználható edényeknek nagy volt a keletje. Az ősembertől használt agyagos helyek is ismeretek és évezredek után is jó lelőhelyeknek bizonyultak (Kézdivásárhely mellett Felsőcsernáton, Erősd, nem messze Sepsiszentgyörgytől stb.).

Az edény tűzállóságának a fokozására az agyaghoz *kvarchomokra* volt szükség. Bőven volt ebből is, sőt sokszor éppen az agyaggal egy helyen fordult elő. Általában a folyó-teraszokon s a medencék fiatal lerakódásaiban mindenütt találunk finom fehér homokot.

A gabonatermelésre áttérő ősembernek a termés elraktározására nagy *cserépnákra* volt szüksége. Ezeket olyan nagy művészettel készítették, domborították és formázták, hogy a mai kor fazekasainak is becsületére válnék.

A színezés uralkodó színe a vörös (terakotta), a gesztenyebarna, a fehér és a fehéressárga volt. Eleinte egyszerű festéssel díszítették az edényeket, később a fejlődő kultúra meghozta a zománcozás technikáját. Mindezekhez szintén a környék szolgáltatta az anyagokat. A Hargita kaolinjától van a fehér, a kissé szennyezett kaolintól a sárgásfehér szín, a borvizek gyakran található vasrozsdás lerakódása pedig az okkert, s égetve a meggyvörös festéket adta.

A gesztenyebarna festéket a falusi fazekasok, mint manapság is, az akkor már ismert mangánvasérces ásványból nyerték. Könnyen állították elő a fekete színt is, amelyet manapság is használnak, például a csíkmadarasi fekete edényekhez. A nedves szalma fojtó füstjével színezték a vashoz hasonló fekete edényeket, amelyek az erősebb, keményebb termék illúzióját keltezték.

Az állandó jellegű letelepülés által tett szert jelentőségre az agyag, mint a *lakóház* építésének anyaga. Az erődsi ásatások azt bizonyítják, hogy e vidéken az első típusú házféleség a mai vesszőből font erdei kalyibákhoz hasonlított, azzal a különbséggel, hogy az ősember a falakat szecskás, szalmás, szívós agyaggal verte be. Ezt a tapasztási módszert a gerendás faházak elkészítésénél egyébként ma is használják faluhelyen. A házról lehullott tapasztást a székely szuvatnak nevezi, és ez a műszó, a hasonló leletekkel kapcsolatban éppen az erődsi ásatások ismertetésével vonult be a nemzetközi szakirodalomba.